

תחבורה ציבורית בשבת

בשנת תרצ"ב (1932) קיבלה אספת הנבחרים של "כנסת ישראל" החלטה הקוראת למועצות המקומיות להשבית את המלאכה ואת המסחר בשבתות.³⁴¹ להחלטה זו צורפה דרישה מרשויות המנדט הבריטי לתת תוקף חוקי להשבתה זו. שנה מאוחר יותר, בשנת תרצ"ג (1933), קבע "הוועד הפועל הציוני", שהשבתת מלאכה ומסחר בימי השבת היא ערך לאומי, ושחובה זו מוטלת על היישוב כולו. בשנת תרצ"ה (1935) החליט "הקונגרס הציוני", שיש להימנע מחילול שבת במוסדות הלאומיים. למרות כל זאת, ולמרות מאבקים שניהלו המוסדות הלאומיים, שלטונות המנדט הבריטי לא נענו לדרישה ולא אימצו את המדיניות הזו. הלכה למעשה, השבת לא נקבעה על ידם כיום מנוחה מחייב, על כל המשתמע מכך.

אם הציבור הדתי השלה את עצמו שעם קום המדינה דברים ישתנו ויום השבת ייקבע כיום מנוחה מחויב, הרי שהכול יודעים שהדבר לא קרה. ניסיונות שנעשו על ידי נציגי מפלגות דתיות לחוקק חוק ברוח זו, נתקלו בהתנגדות נחרצת של רוב נבחרי הציבור בכנסת ישראל ובממשלת ישראל לדורותיהם, למצער עד לשעה זו. עם זאת, במסגרת הסכמים קואליציוניים שונים, הוצעו הסדרות ופשרות שונות, בכל הנוגע לתחולת השביתה בשבת ולצביון יום השבת במדינה.³⁴² אחת מהצעות ההסדרה הראשונות נגעה לשאלת הפעלתה של תחבורה ציבורית בשבת.

341. סקירת הרקע הכללי: ראה זרח ורפהטיג, חוקה לישראל - דת ומדינה, מסילות תשמ"ח, חלק שלישי, פרק יג: חוק השבת; א"י שריר (עורך), פרקי תורה ומדינה - עיונים במשנתו של הרב שאול ישראלי 342. מן ההצעות היותר מוכרות בשנים

א. "בהלכות קואליציה"

הרב שאול ישראלי, שנמנה כבר בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל על ראשי המדברים בכל הנוגע לזיקות בין תורה ומדינה ולמתחים ביניהן, נתן את דעתו לסוגייה בהרחבה, וגישתו תוצג ותידון להלן.³⁴³ הרב עצמו תיאר בשעתו³⁴⁴ בלשונו את הרקע:

המצב של שמירת התורה והמצוה ברשות הרבים הישראלית אינו משתפר לצערנו בשנים האחרונות. להיפך, בכמה שטחים המצב נעשה גרוע יותר. הבחירות לכנסת וכן למוסדות המוניציפליים מקנות מדי פעם בפעם רוב מוחלט ומכריע לנציגי המפלגות החילוניות, והמספר המועט של חברי כנסת נציגי הציבור הדתי אין בכוחו לחולל מהפכה בשטח התחוקה להשלטת חוקי התורה במדינה. המעט שניתן להשיג הן בכנסת ובממשלה, והן במוסדות המוניציפליים, הוא ע"י השתתפות בקואליציה עם נציגי מפלגות אחרות, שע"י שיתוף פעולה עמהם, שכולל בהכרח ויתור מסוים על דרישות התורה במילואן, יסכימו להעברת חוקים שיהא בהם משום ריסון במידת מה של ההפקרות. וכאן מתעוררת השאלה ההלכותית וההשקפתית כאחד, מהו הגבול שאליו רשאים להגיע

של החברה ושל המדינה בישראל, ככלל, וסוגיית "הלכות קואליציה" נידונה גם היא בהרחבה (שם, עמ' 141-183). וראה לעיל פרק ב אות ג, ושם הערה 73, על ההשוואה עם דיונו בחוות בנימין ח"א סי' יד, ובמאמרי "קיום למשנתו השלימה של רבנו", גאון בתורה ובמידות, תשנ"ט, עמ' 209-212.

344. דברי הרב ישראלי פורסמו בשעתו בדברי הקדמתו למאמרו, שזה היה נושאו, ואשר פורסם בכתב העת שבעריכתו - התורה והמדינה, גיליון יא-יג (תש"כ-תשכ"ב), עמ' עה-עו; וראה לעיל הערה 343. כאמור, לימים נכלל המאמר בספרו עמוד הימיני סי' יא הנ"ל, ואולם תיאור הרקע

האחרונות: "מסד לאמנה חברתית חדשה בין שומרי המצוות וחופשיים בישראל", הצעה המכונה "אמנת [פרופ'] גביזון - [הרב] מדן". וראה אות ו במכתב הרב יעקב אריאל שבראש ספרנו.

343. עמוד הימיני, ירושלים תשכ"ו, סי' יא: "בהלכות קואליציה"; על הרקע, שהושמט מהמאמר, ראה בצומת התורה והמדינה, ב, עמ' 116-117, ולהלן הערה 344. לסימן זה זיקה לא מבוטלת לסימן י, שם: "המאבק על דמותן של החברה ושל המדינה בישראל". וראו בספר פרקי תורה ומדינה, הנ"ל, שם הוקדש השער השני (עמ' 93-183) לתיאור יחסו של הרב ישראלי למאבק על דמותן

הנציגים הדתיים במוסדות הנ"ל בויתור על דרישות התורה בכדי להשיג את המעט שניתן להשיג על ידי זה. האם רשאים או אף מחויבים הם לתמוך בהעברת תקנה או חוק שמשאיר פרוץ ע"י העומד? שמא מוטב שלא יתקבל חוק זה בכלל, שלא יתקבל רושם - התירו פרושים את הדבר?

ומהמישור העקרוני להיבט הנקודתי-פרטני - תחבורה ציבורית:

כדוגמה בולטת נזדקרה בזמן האחרון שאלת קבלת חוקת השבת למדינה. המצב הנוכחי פרוע מאד. פירצת חילולי השבת בארץ בתחבורה ובחרושת המעשה, הולכת ומתרחבת ומקבלת מימדים מבהילים. בשטח העבודה בבתי החרושת, לא זו בלבד שרבו בתי החרושת העובדים בשבת כבימות החול, ע"י "היתרי עבודה" שחולקו להם ע"י ועדת השרים ללא הבחנה אם יש בזה משום ספק פיקוח נפש או לא,³⁴⁵ אלא שגם רבים מבתי חרושת אלה מתנים עם הפועלים בזמן קבלתם, שיהו מוכנים לחלל השבת, אחרת ננעלים בפניהם שערי בתי החרושת.

בשטח התחבורה, נוסף על המכוניות הפרטיות ושירות המוניות, מופעלת בהרבה מקומות בארץ גם התחבורה הציבורית של אוטובוסים. למרות חוק השבת שנתקבל ברוב העיריות והמועצות המקומיות, נכנסים ויוצאים אוטובוסים למקומות הרבה לאחר כניסת השבת, וכן לפני יציאתה. אין אפוא בכח התקנות המקומיות של המוסדות המוניציפליים, ויותר מזה - אין ברצון הממונים לשקוד על ביצוען, להשתלט על המצב ולבלום את הפרצה.

תיאור הקשיים שבהם נתקלו חברי הוועדה, ראו מה שתיאר פרופ' זאב לב - שכיחן כיו"ר הוועדה - בספרו מערכי לב, ירושלים תשנ"ו, פרק חמישי נספח יא, עמ' קצג-קצה.

הושמט מהספר. יש להניח שההשמטה נבעה מהבחנה בין מאמר שהיה "לשעה", על רקע מצב מסוים, ובין פרק בספר, שהוא "לדורות", ואינו מוכוון בדווקא רק לאותו מצב מסוים, אלא מבטא משנה כללית. 345. לתיאור קשה של התופעה, כמו גם

אחת מנקודות התורפה והחרפה בשטח זה היא חיפה ובנותיה, שם פועלים קוי אוטובוסים באופן סדיר בשבת כבחול, כתוצאה מ"ירושה" מימי המנדט, שאז היתה חיפה עיר מעורבת ופעלו בה קוי אוטובוסים השייכים לערבים. בהסכם הקואליציוני שנחתם עם כניסת המפד"ל לממשלה כלול סעיף על קבלת חוק השבת במדינה. בכח חוק זה ודאי יהא ניתן להשתלט במידה מרובה על חילול השבת במדינה. דא עקא, שהחוק המוצע אף הוא מוציא מן הכלל את העיר חיפה בה ישאר המצב הנוכחי ללא תיקון. וכאן השאלה נעמדת, האם ראוי לתמוך בהצעת חוק זה שיתקן אמנם הרבה ביחס לרוב חלקי הארץ, אבל יהא בו מן ההשלמה, או אולי יותר מזה, למצב בעיר חיפה.

הרב הגאון ר' יהושע קניאל... רבה של חיפה העלה זעקת היהדות הדתית שבעיר זו בפני כנס השבת שהתקיים לפני זמן מה בתל אביב, והעמיד את השאלה במלוא חריפותה. הוא הזכיר בדבריו את המשנה בתרומות (ח, יב) על נשים שאמרו להם עכו"ם תנו לנו אחת ונטמאנה וכו' יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. נוסף על כך, טען, שיתכן שעל ידי זה תתרחב הפרצה עוד יותר בחיפה עצמה, וירבו שם המקרים שבהם יכופו על העובדים לחלל את השבת.

אם תמצי לומר, שאלה זו היתה קיימת גם אילו היו כוללים את חיפה בכלל החוק, שהרי עדיין משאיר הוא פירצה מרובה בתחבורה הפרטית וכן שירות המוניות. ומצד שורת הדין ההבדל בין זה לזה הוא מועט (מבחינת ריבוי הבפרהסיא).

שאלה זו קיימת בעצם (אם כי אין שואלים אותה) בכל שיתוף פעולה קואליציוני בעיריה וכיו"ב, כשנציג דתי מקבל ראשות מחלקה, בפרט מחלקת החינוך, ובמסגרת פעולתו עליו לתמוך בייסוד ובמילוי צרכיהם של בתי ספר חילוניים המחנכים ללא תורה וללא מצוות. כמובן, שראשות זו, מצד שני, מקנה לו אפשרות לשקוד ביתר שאת על מילוי צרכיו של הצבור הדתי ושל

בתי הספר הדתיים במקום. אולם הן מצוה זו כרוכה בעבירה. שמא ראוי יותר למשוך את הידים מכל העסק הזה?³⁴⁶

ב. "חוקת שבת קטועה"

כאמור, היו מן הרבנים שאכן יצאו חוצץ נגד כל מתן היתר ונגד כל הסכמה להתפשרות ולויתור על מימוש מלוא ההלכה הפסוקה במלוא המרחב הציבורי. מטבע הדברים, בכל הנוגע לתחבורה ציבורית בשבת בחיפה ובסביבותיה, בלטו בכך רבני העיר חיפה.³⁴⁷ לבד מדברי הרב קניאל, שכבר הוזכרו, כתב לדוגמה הרב יעקב אריה פלבניק, מי שהיה באותה שעה "חבר הרבנות הראשית לחיפה", את הדברים הבאים, זאת בפתח מאמרו "חוקת שבת קטועה לאור ההלכה":³⁴⁸

חיפה נגועה בחילול שבת פומבי, בתחבורה הציבורית, ש"הותרה" בחלקה על ידי סטטוס-קוו מסויים שהורישה תקופת המנדט. הבעיה הוחרפה מבחינה ציבורית ממלכתית, עם הכנת חוק השבת,

זאת רבה הראשי של תל אביב הרב איסר אונטרמן, רבה של עכו הרב ברוך ישר ועוד, נמנו על המצדדים - ראה פרקי תורה ומדינה, שם, עמ' 179 הערה 2. וראה אליאב שוחטמן, "השבת אינה ניתנת לחלוקה - ארבעים שנה למאבק על חוק השבת הארצי", שנה בשנה תשס"ב, עמ' 283-307. **348**. ארחות, א, ניסן תשכ"ה, עמ' 13-16, ושם עמ' 28; קדמו לכך שתי חוברותיו: "חוקת שבת קטועה לאור ההלכה", א-ב, תשכ"ג-תשכ"ד. הרב יהושע מנחם ארנברג, אב"ד תל אביב, הגיב על הדברים ודחה אותם במכתב גלוי לרבני ישראל (אדר תשכ"ד), והרב פלבניק השיב על כך בחוברותיו. תמצית דעת המתנגדים נסקרה בספר פרקי תורה ומדינה, שם, עמ' 181-180.

346. לעניין זה, ראה הכרעת הרב דוב ליאור, במכתבו שבראש ספר זה: "... במציאות... שבכל מקרה התקציב יעבור לאותה פעילות שאינה ע"פ ההלכה, מותר לשומרי תו"מ לעבוד שם כדי לתמוך בציבור שומרי התורה והמצוות". זו גם הכרעת הרב יעקב אריאל, ראה אות ג במכתבו שבראש ספרנו: "הדבר כבר מוסכם להיתר גם על דעתם של גדולי התורה המעודדים פוליטיקאים דתיים ליטול על עצמם תפקידים בכירים בממשלה ובעיריות", זאת בהסתמך "כסניף גם על ספקו של הגרעק"א ביו"ד סי' קפא ס"ו".

347. כדוגמת הרב יעקב רוזנטל - אב"ד חיפה, וכן רבה של צפת הרב שמחה הכהן קפלן. גם הרב בצלאל זילטי, הרב יחזקאל אברמסקי ועוד, נמנו על המתנגדים. לעומת

שלפי ההסכם הקואליציוני... לפי ההצעה ישוריין הסטטוס-קוו. כלומר, הגבלות התחבורה בחג ובמועד לא תחולנה על חיפה. בעיה זו עוררה ויכוחים בעד וכנגד; עמדת היהדות הדתית בעיר ורבניה, כפי שהובעה עד כה, מתנגדת בחריפות לחקיקת חוק שאינה מחייבת בתחומי העיר הזו...

הרב פלבניק מדגיש במאמרו שהוא כותב לא כ"חיפאי" אלא כ"יהודי", ושהשלילה צריכה להיות אם כן נחלת-כול:

האם תהיה חיפה מחוץ לתחום? ... עד עכשיו לא קם עדיין מי שיעלה על לבו רעיון שאפשר למצוא פשרה טובה ומוצא למצב הקשה ע"י חלוקת השבת, ובלבד שיתקבל הדבר על לב העם... עכשיו התקדמו הדורות כנראה והגיעו לכלל הבנה כי "בכל מושבותיכם" לאו דווקא, "בכל מלאכה" לאו דווקא, וכי מה לא עושים למען השלום ואחדות העם! בעיר אחת, בחלק מהארץ לא רוצים לקדש את השבת, במלאכה מסויימת - יש עצה, לא להכניס אותה לחוקת השבת היזומה. עבודות חקלאיות אי אפשר להכליל בחוקת השבת - יש עצה, להתעלם מהן! החוקה לא תדבר על כך, חוקת המדינה לא תענישם ולא תחול עליהם, ויהא החוטא נשכר. אנו משיבים על הצעה כזאת כי אין כאן שאלה לוקאלית של עיר זו או אחרת. אין כל הבדל באיזו עיר, בתל אביב או בחיפה לא ישרור חילול שבת, כי כאן עומדת לפנינו שאלה של שבת גרידא ולא של עיר זו או אחרת. הבעיה היא שבת שלמה או קטועה? אין לחלק את שלמות השבת למחצה, לשליש ולרביע, כי השבת ניתנה לכל העם - כעם, ולכל יהודי כפרט... אין האדם רשאי לעשות פשרות וויתורים בדבר שאיננו שלו אלא של הקב"ה... אין עיר ומושב שפטורים מהשבת. תושב תל אביב או ירושלמי מצווה שהשבת תשרור גם בחיפה ובכל מקום, בדין ערבות... זאת לא בעיית העיר והמקום, אלא בעיית השבת השלמה וכל יהודי מצווה שהשבת בשלמותה תישמר בכל הארץ כולה וע"י כל בני העם היהודי כולו, וזה מחייב את כולם ללא יוצא מהכלל. ויש להגיד למחייבי החוק בצורה הברורה ביותר שעמדתנו נובעת לא מפני היותנו

תושבים בחיפה אלא מהיותנו חדורים הכרה... באופן כללי ייאמר כאן לתשומת לב המטפלים בדבר, כי מאוד מסוכן למצב הדתי אם יימצא גוף... וכך יתנו "קלף" בידי המחנה החילוני... התורה לא ניתנה לנו לשם חלוקה וויתורים. אם ח"ו נלך בדרך זו, יצא שבמשך הזמן תישמר השבת בתל אביב... חג השבועות בירושלים, יום כפור בפתח תקוה, פסח בבני ברק וחנוכה בכפר סבא וכו'. איזו גישה מגוחכת ופסולה תפתח במשך הזמן ששמירת עיקרי התורה תחולק לפי ערים, לכל עיר מצוה אחרת.

מלבד זאת, כל ההצלה המדומה בחוק שבת קטוע, הוא בחינת כיבוי שרפה בנפט. כי ברור שאם חילול שבת בחיפה יהי' מותר מבחינת החוקה, ברור הוא שהדרישה תהי' לחלל שבת גם בערים אחרות, כי שום יהודי חילוני לא יבין שמה שמותר בחיפה היא אסור במקום אחר. גישה כזאת היא אונאה עצמית שתוצאותיה פאטאליות. כי יש לדעת, שקיימת ערכאה, בית משפט גבוה, ושם ימצאו דרך להתיר בתל אביב מה שמותר בחיפה, מכל מיני טעמים של הפלייה, יושר, קידמה והגיון... ואז כל העבודה והמאמץ על החוק הקטוע יהיו לשוא, נישאר קרחים מכאן ומכאן, כי החוק הקטוע ירוקן מתוכנו, ועל חוק תורת החיים שלנו, ויתרנו.

לכן, מוטל על היהדות הדתית מכל הזרמים... לעמוד על נפש השבת ושלמותה... כולה, בכל הארץ, לכל העם... מוטל על היהדות הדתית להכיר ולדעת כי כדי לשמור על שלמות התורה יש ללחום ולהיאבק... אלה החושבים שזאת היא בעיית עיר אחת שוגים במחשבתם. זאת היא בעיית כל צפון הארץ, כל עמק יזרעאל עד עפולה, עמק זבולון, נהריה, והשומרון עד חדרה. אם נספור את האוכלוסיה, נגיע למספר שיעלה על מספר תושבי תל אביב. ובכלל, כאן לא מדובר רק על תושבי חיפה, אלא על אלה שנוסעים לחיפה ויוצאים ממנה. וכדי להרגיע את הרגש הפטריוטי הלוקאלי של מחייבי ההצעה אנו יכולים לקבוע שגם תושבי תל אביב רבים באים לחיפה ולהם יהי' מותר לחלל שבת בחיפה. רק בתל אביב אסור... עלינו לקבוע בוודאות כי זה מאבק לא למען

עיר אחת בישראל אלא אך ורק בשביל השבת בארץ ישראל כולה,
שלא תתבטל, ובשביל מאות אלפים מישראל...

ג. השבת אבדה רוחנית

דברים-כדרבנות אלה ושכמותם חייבו התייחסת ומענה, והרב ישראלי
הרים את הכפפה. בתמצית, הרב ישראלי מבקש במאמרו הנ"ל³⁴⁹ לברר
את השאלות הבאות:

- מה מידת האחריות המוטלת על כל אחד ואחד מישראל לדאוג
לשמירת התורה על ידי אחרים, ובאיזו מידה מותר להיכנס
לויתורים בשטח התביעות הדתיות לשם מילוי תביעות הדת
בשטח אחר?
- האם נכון יהיה להפקיר חלק אחד מן הציבור כדי לזכות חלק
אחר של הציבור בשיפורים מסוימים בקיום התורה?

מבנה המאמר כולל ארבעה פרקים: א. המצווה להציל מן החטא;
ב. חטא לשם הצלת חברו מן החטא; ג. הצלת הרבים ע"י הפקרת היחיד;
ד. בחירת הרע במיעוטו. ואלה עיקרי דבריו שם, לפי סדר פרקים זה:

א. מצווה להציל מן החטא: מלשונם של התוספות (סנהדרין עג ע"א ד"ה
להצילו) עולה שהדגש בהיתר הפגיעה בנפשו של אדם המסכן את
הזולת במעשה עבירה ("נערה המאורסה"), הוא הצלת העבריין
עצמו מביצוע העבירה: "...שמצילים את האדם מן העבירה בנפשו
של עצמו".³⁵⁰ דבר זה אמור גם כאשר מדובר בחוטא במזיד, שקיבל
התראה, ובכל זאת גם לגביו קיימת מצווה להצילו מביצוע עבירה.
מבחינה זו מסיק הרב ישראלי לענייננו, כי אפילו כלפי אותם שיש

349. כאמור לעיל, למאמר זה זיקה משמעותית למאמר נוסף של הרב ישראלי: "בגדרי החובה להשלטת התורה בישראל", מאמר אשר נדפס תחילה בקובץ התורה והמדינה ט-י, ולימים נכלל בספרו עמוד הימיני סי' י. לא בכדי הוא מפנה אליו. וראה לעיל פרק ג: השבת אבדה רוחנית. 350. זאת שלא כדעת יד רמ"ה וכן תוספות רבנו יונה, שמהם עולה שהדגש הוא הצלת אותו שעומד להיפגע; ראה שם.

להם דין "מומר לחלל שבת", גם לגביהם קיימת מצוות הצלה, וכאשר ממעטים את היקף החטא הרי שזו הצלה. ואם כך במומר, הרי שבוודאי הדבר נכון ביחס לאותם רבים "שלא באו עוד לכלל דין מומרים".

זאת ועוד; הרב ישראלי סבור כי כשם שיש מצוות השבת אבדה "גשמית",³⁵¹ ומצווה זו כוללת גם את הצלת חברו מהפסד ומנזק "גשמי",³⁵² כך גם כלולה בכך מצווה להציל את חברו מנזק "רוחני" לנשמתו. לכן מצוות התוכחה כוללת גם מצווה של השבת אבדה, ואף את מצוות "לא תעמוד על דם רעך". דבר זה נלמד על ידו ממה שכתב המנחת חינוך (מצוה רלט אות ד):

...ונ"ל דחיוב התוכחה היא, חוץ מעשה זו עוד מתחייב אלא תעשה דלא תעמוד על דם רעך, דלא גרע מטובע בנהר דעובר על לא תעמוד וגם והשבות לרבות אבדת גופו, עאכו"כ דאם יכול להציל מן העבירה דהוא אבידת נפשו וגופו ר"ל בודאי חייב להחזירו למוטב ולהצילו.

נכון הוא שבהתאם לזיקה זו שבין מצוות תוכחה ומצוות השבת אבדה, העלה המנ"ח סברה שמי שלגביו לא נוהגת מצוות השבת אבדה, אולי גם לא תהא קיימת אצלו מצוות תוכחה: "ולכאורה אם אוכל נבלות להכעיס ומחלל שבת ועכו"ם, שמבואר גבי אבדה ובשאר דוכתא דאינו בכלל אחיו - ע' במס' ע"ז, אפשר דאינו חייב להוכיחו גם כן דאינו בכלל רעהו". ואולם כבר המנ"ח עצמו כתב כי "מ"מ נ"ל דאם ספק אצלו דאפשר דיקבל ממנו, חייב להוכיחו דיתחזר למוטב ויהיה בכלל אח כנ"ל...".³⁵³ בכל אופן, עולה שלדידו של המנחת חינוך, נכון להקיש ממצוות השבת אבדה הגשמית למצוות השבת אבדה הרוחנית. ואחר שהתנאים השוררים כיום בארץ

351. דברים כב, א-ג.
352. סנהדרין עג ע"א: אבדת גופו מנין, וסוגיית הושטת יין לנזיר אמורים גם ביחס לישראל מומר, וחילק שם בין נידון זה לענייננו.
353. כן הפנה בעמוד הימיני (עמ' קד-קה) למחלוקת הש"ך (יו"ד סי' קנא סק"ו) וגיליון

ישראל מביאים את הציבור הכללי להגדרת "אנוסים" של התוספות (שבת ד ע"א ד"ה וכו'),³⁵⁴ ומה גם שלא קיימת כיום אפשרות הלכתית ל"התראה" כדין, ולכן לא מצוי "מומר" גמור, הרי שוודאי שמתקיימת בציבור זה מצוות "השבת אבדה" כאשר יש ביכולתנו למונעם מהגעה לחילול שבת, וזו חובתנו הדינית. בהתאם לכל האמור, הרב ישראלי מסכם שמבחינה זו, "כל תקנה שתמנע חילול שבת מהציבור בארץ ישראל, יש מצוה לקבלה".

ב. חטא כדי שיזכה חברך: הרב ישראלי מלבן את השאלה שנידונה בפרוטרוט לעיל (פרק ב: "מצוה דרבים"), אם ראוי לאדם לחטוא בעצמו על מנת להציל את הזולת מחטא. הוא דן אפוא בסוגיית הבבלי שבת (ד ע"א), סוגיית ברכות (מז ע"ב), משנת גטין (ד, ה) וסוגיית גטין (מא ע"א-ע"ב, ושם לח ע"א-ע"ב), ראשונים ופוסקים שם וכו', אשר נידונו לעיל בפרוטרוט. המסקנה העולה לדידו היא, שאמנם אמת הדבר שככלל אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, ואולם לכלל זה ישנם חריגים, ומהם "מצוה רבה" וכן "מצוה דרבים".

ג. הפקרת יחיד לשם הצלת רבים: במשנה תרומות (ה, יב) נפסק כי "נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו אחת מכם ונטמא ואם לאו הרי אנו מטמאים את כולכן, יטמאו את כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל". דעת הרשב"א - שצוטטה על ידי הכסף משנה (הל' יסודי התורה ה, ה) - שגם אם אחת מהנשים כבר הייתה "מחוללת", גם אז ייטמאו כולן ולא ימסרו אותה להם. זאת משום שהדיון אינו בשל "הפגם" אלא בשל "העבירה", ומבחינה זו כולן שוות, שכן "כל שתעבור ותטמא עצמה, תוסיף על חטאתה פשע. ובפעם

לנידון דנן, "שהתנאים השוררים בארץ לא גריעי מהא דהגדירו התוספות כאנוסים... כי תנאים אלה הם המחזרים על כל הנחשלים והפוסחים על שני הסעיפים לשדלם לדבר העבירה של חילול שבת" (בהקשר זה של דברי התוס', והרחבתם לתופעת החילון, ראה אגרות הראיה, א, איגרת קלח).

354. הכוונה להדגשת התוספות כי "משום שהיתה מחזרת וממציאה עצמה לזנות" הם נחשבים אנוסים לענין "אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך". הסיק אם כן הרב ישראלי ש"רק פושעים מרצונם הטוב ללא כל דחיפה מבחוץ הם שנפטרים בכהאי גוונא מלהיזקק לטובתם". והוא הדין אם כן

הזאת אין בינה לבין הטהורה והכשרה שבהן ולא כלום, ולמה
יאנסוה למוסרה להם שלא מדעתה”.

בהקשר זה נאמר בתוספתא תרומות (ז, כ):

סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרגו
ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם, יהרגו כולן ואל ימסרו להן
נפש אחת מישראל. אבל אם ייחדוהו להם, כגון שייחדו לשבע
בן בכרי,³⁵⁵ יתנו להן ואל יהרגו כולן. אמר ר' יהודה, במי דברים
אמורים? בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ, אבל בזמן שהוא מבפנים
והן מבפנים, הואיל והוא נהרג והן נהרגין יתנוהו להן ואל יהרגו
כולן. וכן הוא אומר: “ותבא האשה אל כל העם בחכמתה...” (שמואל
ב כ, כב), אמרה להן: הואיל והוא נהרג ואתם נהרגין תנוהו להם ואל
תהרגו כולכם. ר' שמעון אומר, כך אמרה להם: כל המורד במלכות
בית דוד חייב מיתה.

בירושלמי תרומות (ח, ד) נחלקו אמוראים בשאלה אם די בהצבעה על
פלוגי כדי להתיר את ההסגרה - זו דעת ר' יוחנן, או שנדרש שמבוקש
ההסגרה גם יהא חייב מיתה³⁵⁶ - זו דעת ריש לקיש.³⁵⁷ הלכה למעשה
הכריע הרמב”ם (הל' יסודי התורה ה, ח), שרק אם הצביעו על מי שמחויב מיתה,
ניתן למוסרו כדי להציל את האחרים.³⁵⁸
ביסוד ההבחנה מבאר הרב ישראלי, שאם אינו חייב מיתה, הרי שמגמת
הגויים אינה אלא “להכניס שטן השנאה והקנאה בישראל”, שבמו-ידיהם

355. על סיפור המעשה, ראה שמואל ב פרק כ.
וראה להלן בהערה הסמוכה - בהפנייה למאמרי.

356. הרב ישראלי דן (עמוד הימיני שם, עמ' קטו) בשאלה באיזה חיוב מיתה מדובר. כאמור להלן, הכרעתו היא שעיקר הדיון הוא בגדרי קידוש השם, והוסיף שבמקרה שלא ייחדו גם ר' יוחנן מסכים עם ריש לקיש.

357. אך ראה מראה הפנים, שם, המציע חילופי גרסאות בין ר' יוחנן לריש לקיש;

הם מסגירים אחד "משלהם" למיתה. מבחינה זו יש ממד של קידוש השם בכך שלא נענים לדרישה זו. לא כן כאשר הגויים סבורים שלמצער לפי דיניהם הלה חייב מיתה, שאז אין מגמתם "כוונת רשע של הכנסת פירוד, אלא מחמת שלפי דעתם חייב הוא להם מיתה", בזה באמת ימסרוהו ויצילו את הרבים.

בהקשר זה מבהיר הרב ישראלי שאין דין טומאה זהה לגמרי לדין רציחה: אמנם טומאה כרציחה ביחס למקרה שלא ייחדו - שלא ימסרו; ואמנם טומאה כרציחה גם ביחס למקרה שכן ייחדו - שימסרו, שכן לדידם של הגויים "שאשה זו מצאה חן בעיניהם למלא בה תאוותם", יש טעם לבחירתם דווקא ב"זו" ואין בדבר מגמת הטלת פירוד; ואולם אין דין טומאה כדין רציחה ביחס למידת חסידות. במקרה כזה, בעוד שברציחה יש מידת חסידות שלא למסור גם בייחדו, הרי שלעומת זאת בטומאה "אין בזה גם מידת חסידות שלא למוסרה, כיון שעי"ז תטמאנה כולן, מוטב שתטמא אחת מאשר כולן". הימנעות ממסירה, בתור מידת חסידות, "זה שייך רק במוסרים להריגה מצד בין אדם לחברו, משא"כ כאן [כלומר טומאה] שהוא מגדרי איסור בין אדם למקום, מוטב שתעבור האחת משתעבורנה כולם".

משהגענו לכך - מוסיף הרב ישראלי - הרי שהבחנה זו שבין "ייחדו" ל"לא ייחדו", כמו גם ההבחנה שבין טומאה לרציחה, יכולות וצריכות להיאמר ולהתיישם לא כהבחנות נקודתיות אלא כהבחנות עקרוניות. היינו, כל עוד המגמה אינה שרירותית אלא טעם הנאה בצידה - ולו גם הנאה שלאמתו של דבר מגונה ביותר, כמובן - הרי שניתן "למסור" ואין אפילו מידת חסידות שלא למסור.

ד. לאור כל זאת דן הרב ישראלי, בפרק הרביעי, בשאלה המעשית של "חוק השבת המוצע - בחירת הרע במיעוטו". פרק זה מסכם את הדיון, מברר "את החיוב והשלילה", ומבקש "לשקול שכרו והפסדו זה לעומת זה".

ד. תועליות החוק

הרב ישראלי בוחן בהקשר מעשי זה חמש נקודות:

ראשית, "תועלת החוק מבחינה מעשית". הוא סבור שבאימוץ החוק במתכונת המוצעת, "יגרום הדבר להמעטת הנסיעות ההמוניות בשבתות וחגים". הוא אף סבור שהדבר יגרום "להשראת רוח של שבת על הצבור", לפחות אותו חלק מהצבור "שאינם עוברים בלהכעיס רק נסחפים...". ובאשר לטענה שחוק יקבע את המצב הנוכחי, בעוד שהיעדר חוק נותן אפשרות עתידית לשינוי לטובה - משיב הרב ישראלי שכלל נקוט בידינו: אין ספק מוציא מידי ודאי, "ואפילו ספק המצוי". בנידון זה, הוודאי הוא נקודת המוצא העכשווית, שיש תחבורה, והניסיון מלמד שגם בהיעדר חוק, פרצת השבת רק מתרחבת. אין אם כן להשלות את עצמנו שדבר ישתנה. לכן, יש להתייחס ל"ודאי" שעכשיו לנגד עינינו, וככל שניתן - לצמצם. "מכיון שהתיקון הוא ברור, והחששות אינן אלא חששות, עלינו להתחשב עם הידוע, ולפעול לפיו".

שנית, תועלת החוק מבחינת ראות ההלכה: הרב ישראלי מבהיר שלאמתו של דבר "רוב רובו של הציבור הנתפס לחילול שבת, אינו עושה זאת מתוך כוונה זדונית מחושבת, אלא נגררים לזה", והרי הם קרובים להיות "אנוסים". זאת ועוד, חשוב שציבור זה יראה שלמצער אין פעילות של קווי תחבורה ציבורית בשבת, ברובה של המדינה, ומתקיים ולו גם סממן-מה של קדושת שבת.³⁵⁹ בנוסף, מאחר שמדובר ברבים, הרי שיש כאן "מצוה רבה ומצוה דרבים כאחד", שכאמור לעיל "לכו"ע אומרים בזה לאדם חטא בכדי שיזכו הרבים". גם חילול השם בוודאי מצטמצם, כאשר בפועל יש פחות רכבים.

דנו התוס' (ראה לעיל הערה 354) וקבעו כי "כיון שהיא משדלתן לעבירה", "אף כאן התנאים השוררים הם הם שמשדלים אותם לעבירה".

359. ועוד הוא מוסיף - בהתייחסו להיתרי עבודה בשבת - שהעובדים עושים זאת "מתוך פחד להפסד מקום עבודתם ומתוך לחץ עליהם". עובדים אלה דומים בעיניו לאותם "אנוסים" בשל השפחה, שבהם

שלישית, הזנחת מיעוט למען הרוב. את חילול השבת על ידי תחבורה ציבורית בשבת, יש להשוות ל"טומאה" ולא ל"רציחה". אי אפשר לומר שאין הנמקה וטעם לאותם שרוצים תחבורה ציבורית. גם אם ההנמקה והטעם פגומים, לא מדובר בעניין שרירותי, אלא שהם רוצים ליהנות. ועוד: תחבורה בשבת אינה בתחומי בין אדם לחברו אלא בתחומי בין אדם למקום. בהינתן שזה המצב, הרי לאור האמור מעלה נחשב הדבר כייחודהו, שהלכה היא כי "מוסרים", ואין מקום למידת חסידות. משמע, לא רשות אלא חובה קיימת להציל את שאפשרי - דרומה לחיפה, גם אם "יימסר" החלק של חיפה וצפונה.

רביעית, החזקת ידי עוברי עבירה: בהסכמה לחוק אין כל חיזוק לעוברי עבירה, אלא להפך - אותם מקומות שבהם חיללו שבת עד היום, מצטמצמים כתוצאה מההסכמה ומהחוק. בחיפה וצפונה שהייתה בהם עד עתה תחבורה ציבורית בשבת, נמשך אותו מצב ללא כל שינוי, ואיננו "מסייעים" לכך אלא רק מותירים מצב כמות שהוא. בהקשר כזה ניתן לדבר - לכל היותר - על חובת תוכחה וחובת הפרשה מאיסור, אך לא משום מסייע לדבר עבירה. לעומת זאת דרומית לחיפה, הרי התחבורה הציבורית בשבת מתבטלת, ובזה אנחנו רק מסייעים לשמירת תורה ומצוות.³⁶⁰

כי מאחר שכלל נקוט בידינו ש"אין אומרים לאדם חטא על מנת שיזכה חברך", לכן לכאורה אין להתיר למשק הדתי לעבור על איסור "לפני עור" בשביל להציל את המשק החילוני מאיסור דאורייתא החמור. ואולם, הרב פרנק מחדש שבמקרה שלפנינו הדין שונה: כל גדר איסור "לפני עור" הוא שנותן מכשול בפני חברו, אך במקרה שבו הוא מציל אותו מאיסור חמור יותר, אין כאן שום מכשול. כלומר, בנידון דנן, למעשה לא מדובר באמירת "חטא" אלא דווקא להפך:

360. בדומה, ראה מה שכתב הרב צבי פסח פרנק בשו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' קכה, כאשר דן בשאלת שותפות של משק דתי עם משק חילוני ברכישת מכונה לקצירת חיטים. המצב היה כזה, שרק אם המשק הדתי יהיה מוכן להשתתף בעלות רכישת המכונה יוכל גם המשק החילוני לרכוש אותה ולהשתמש בה. עוד יצוין כי הלכתית, קצירה במכונה בשבת - באופנים מסוימים - עשויה להיות אסורה "רק" מדרבנן, בעוד שקצירה ביד אסורה מדאורייתא. תחילה סבר הרב פרנק,

חמישית, טענת חילול השם. בצורה שבה יובא חוק זה לכנסת, ודאי לא יהיה מי שיעלה בדעתו שהציבור הדתי ונבחריו מזדהים עם מעשה העבירה ומסכימים לו. הכול יבינו שאין זו אלא "הצלה", והנהגה שכזו אינה חילול השם. לעומת זאת, הרבה חילול השם יתמעט על ידי חוק זה, והרבה חילולי שבת בפרהסיא יימנעו על ידיו.

בשל כל האמור מסכם הרב ישראלי כי:

אם נשקול כל זאת במתינות ובכובד ראש, ללא רצון התנצחות וללא כל מחשבות צדדיות... כי אז נגיע למסקנא כי קבלת חוק השבת גם בצורתו המקוטעת יהא בה הישג גדול ליהדות הדתית בארץ,³⁶¹ ויוכל לשמש ברצות השם אבן פינה להשלטת התורה בחיים הציבוריים שבמדינת ישראל.³⁶²

ה. העסקה ועבודה בשבת

בשולי הדברים, דומה שנכון להשלימם בתיאורו של פרופ' זאב לב את הליכי עבודתו ואת ההזדרכות הרבניות שקיבל, שעה שיהיה כחבר

לכפות עלינו חילול שבת ברכושנו".
362. לא למותר לציין שבסופו של דבר יוזמת "חוק השבת" לא צלחה, והחוק לא התקבל. הרבנות הראשית אימצה את דעת השוללים, ולכן נציגי המפד"ל התעקשו על החלת סעיף התחבורה הציבורית גם בחיפה. התעקשות זו הכשילה את חקיקת החוק. ראה זרח ורהפטיג, חוקה לישראל - דת ומדינה, הנ"ל. בספר פרקי תורה ומדינה, הנ"ל, עמ' 181, נטען כי "במבט לאחור נראה שבכשלונו זה היתה החמצה היסטורית של אפשרות עיצוב פני רשות הרבים בשבת בארץ באותה תקופה, אף שמסתבר שעם השנים היה חל כרסום בישום החוק". לא ברור לי ביסוסה של רוח הנבואה שנוזקה

באמירת "זכה". עם זאת, שורתה התחתונה של תשובת הרב פרנק נטתה שלא לאשר שותפות זו, והנמקתו עמו, עיי"ש.
361. במכתבו שבראש ספרנו, אות ו, העיר על כך הרב יעקב אריאל - מחשובי תלמידיו של הרב ישראלי: "לענ"ד גם כשהפשרה הכרחית, יש להבחין בין תחבורה ציבורית של גופים כלכליים עצמאיים לבין תחבורה ממשלתית או עירונית. מדינת ישראל כמדינתו של כלל ישראל שומרת שבת, לכן לא יתכן שהמדינה בתור שכזו תחלל שבת שלא לצורך. לצערנו, לא כל האזרחים הפרטיים שומרים שבת כהלכה ואיננו יכולים למחות בידם, וכן לא בידי גופים פרטיים. אך רכוש הציבור שייך לכולנו, ואין

ב"וועדה למתן היתרי העסקה ועבודה בשבת". בספרו מערכי לב³⁶³ הוא מספר על מטרות הוועדה, על הישגיה, על מעורבותו וכו':

לפני כעשרים וחמש שנים כיהנתי בוועדה ממשלתית שתפקידה היה להמליץ לשר העבודה על דרכים כיצד לצמצם ככל שאפשר העסקת יהודים במפעלים בשבת. הוועדה... הצליחה להפחית את מספר המועסקים בשבת בכמה אלפי יהודים... במשך כהונתי בוועדה זו התעוררה שאלה מרכזית. במספר מפעלים לא היה אפשר לצמצם את מספר העובדים... גם לא היתה אפשרות לסגור מפעלים מסויימים בשבת. לעומת זאת היתה אפשרות למנוע חילול שבת במלאכות דאורייתא על ידי שינוי סידורי עבודה או על ידי הכנסת טכנולוגיה חדישה, באופן שפעולות אלו יגרמו לעבור על איסורי דרבנן בלבד.

או אז, ועוד קודם לדיונו ההלכתי, פרופ' לב מתאר את גישתו העקרונית של הרב יחזקאל אברמסקי³⁶⁴ - אשר שימש לו משענת הלכתית משמעותית ביותר - לסוגייה:

דעתו הנחרצת [של הרב אברמסקי] היתה, שאין להשתמש בסידורים טכנולוגיים כדי להמיר איסור דאורייתא באיסור דרבנן במפעלים תעשייתיים או ציבוריים. עדיף שהפעלים היהודים יעברו על איסורים חמורים במלאכות דאורייתא בשבת, מאשר להתיר איסורי דרבנן באופן רשמי בשביל מפעלים אלו. מצד שני הוא המליץ, שאם יש דעות שונות, כגון מחלוקת אחרונים, אם

364. הנימוק לבחירתו של פרופ' לב דווקא ברב אברמסקי, מנומק על ידו בכך "שעיניו הפקוחות וידיעותיו בתורה, וגם נסיונו כדיין לשעבר בבית הדין בלונדון, הכשירו אותו אולי יותר מרבנים אחרים לפסוק בשאלות קשות אלו. משום שבהיותו מצוי בשאלות ציבוריות, הוא הבין את השיקולים השונים כולל שיקולים משקיים".

באמירה זו שביחס לעתיד, אך למצער במה שמתייחס לעבר ולהווה, העובדות אכן מדברות בעד עצמן. אף זאת לא למותר לציין, שיש מי שטוען כך גם ביחס לאי-מימושה של אמנת גביון-מדן, הנ"ל הערה 342, על השלכות דחייה זו. 363. מערכי לב, שם, פרק חמישי, נספח יא, עמ' קצג ואילך.

בהפעלת סידורים חדשים יש איסור דרבנן או לא, ויש צורך ציבורי בהפעלתו הסדירה של המפעל בשבת, יש מקום להקל כדי למנוע חילול שבת דאורייתא, ולהציל את הפועלים מאיסורים אלו, ולא להתחשב במחמירים.³⁶⁵

עיקר הדיון שם נסוב סביב השאלה הכללית ביחס למצבים שבהם ניתן להמיר איסור חמור באיסור פחות חמור, זאת בנוגע למגוון תחומי הלכה. נידונה שם בהרחבה סוגיית אמירה לאדם חטא כדי שיזכה חברך, הנ"ל; חילול שבת להצלת רבים; הצלת יחיד משמד; החלפת איסור חמור באיסור קל בדיני אישות; "עמוד וחטא בשביל שתזכה - בקדשים", באיסורי כשרות, ספירת העומר ועוד.

מסקנתו העקרונית הייתה: "מוטב לכן שהמפעל יקבל רשות לפי החוק להעסיק עובדים יהודים בשבת והעובדים יעברו על איסורי דאורייתא ע"י עשיית מלאכות בשבת, מאשר לתת הכשר ציבורי לעבור על איסורי דרבנן".³⁶⁶ לכן מצטרף גם טיעון "חילול השם", שכן "על ידי זה שאנו מציעים סידורים חדשים המאפשרים לו לחלל שבת באמצעות עבודה

365. תימוכין לגישתו הביא הרב אברמסקי מדבריו הידועים של ר"י עראמה, עקדת יצחק לפרשת וירא, שער כ, בעניין חטאי סדום: "על אודות הנשים הקדשות וכו' ", שמהם עולה עד כמה חמור "חטא של ציבור", גם כאשר החטא כשלעצמו אינו מן "החמורות" (יחסית): "החטא הקטן כשיסכימו עליו הרבים, והדת ניתנה בבתי דיניהם שלא למחות בו, הנה הוא זימה ועוון פלילי וחטאת בקהל כולו, ולא ניתן למחילה אם לא בפורענות הקהל... ומי שלא יקבל זה בדעתו אין לו חלק בבינה ונחלה בתורת אלוקית". פרופ' לב עצמו עומד שם על ההבחנה בין המקרים, ועם זאת העיקרון המרכזי משותף: "אין בית דין או גוף ציבורי דתי יכול להיות שותף בהסכמה... להפעיל

יהודים בעבודה בשבת על ידי סידורים מיוחדים שהם אסורים על פי הדין".
366. הכרעה דומה, משיקולים דומים, יצאה לאור מלפני הרב יוסף דב סולובייצ'יק, ראה מערכי לב שם, עמ' קצד, על פי מה שכתב הרב צבי שכטר בספרו נפש הרב, ירושלים תשנ"ד, עמ' רלב-רלג: "ענין ערקתא דמסאנא... אף דהמעשה בעצמותו מותר הוא, מכל מקום מחוייבים אנו למסור את נפשותינו על כך שלא לעשות כרצון האנס, דזה גופא שמתכוון האנס להעביר אותנו על דתנו פועל לאשוויי למעשה ההשתחוי' לפעולה האסורה... והוסיף עוד רבנו בשיעוריו ואמר בזה"ל, דדין זה נוהג לאו דוקא באנס נכרי, כאנטיוכוס הרשע, אלא הוא הדין נמי אפילו באנס ישראל, כבן

גוריון. [כן התבטא רבנו אז בשעתו מפני מעשה שהיה...]. ועפ"י צירוף ב' הנחות אלו הורה רבנו הלכה למעשה, דאף דקיי"ל לדינא דאמירה לנכרי מותר אפילו באיסור דאורייתא במקום מצוה דרבים, ואשר עפ"י יסוד זה נהגו בקצת קהילות בשאר ארצות להתיר לנסוע לבית הכנסת (הנמצא בתוך התחום) בשבת באוטובוס המונהג ע"י נכרי, מכל מקום במדינתנו א"א להתיר דבר שכזה, דכל דבר אשר בעצמותו מותר הוא, אלא שנהפך לסמל להריסת הדת, או בכולה... או במקצתה, כנסיעה במכונית ובאוטובוס בשבת, אשר נהפך מזדינתנו לסמל הריפורמים והקונסרבטיביים, ש'התירו' נסיעה לשם תפילה בביהכ"נ בשו"ט, פעולה זו הופכת להיות פעולה האסורה".

כן הפנה שם לאגרות משה, יו"ד ח"א סי' נב: "בדבר הספארט צענטער יהודי שנפתח במעקסקא אשר מבשלים שם נבלות וטרפות ושקצים ורמשים, וכתר"ה יכול לפעול שיכשירו המקום ויהיה תחת השגחת הרבנים במשגיח נאמן וגם שלא יבשלו בשבת, אבל בתנאי שיניחו אותם ליתן למי שרוצה לשתות חלב וגלידה קרה הנעשית מחלב אחר ארוחת הבשר, ואם לא יניחו אותם זה אינם רוצים כלל לעשות כשרות בהמקום, ורוצה כתר"ה לידע חוות דעתי אם להנהיג שם כשרות או לא. והנה, ודאי להתיר איסור דרבנן לרשעים שאומרים שאם לא יתירו להם יעברו איסורים החמורים דאורייתא ואף שישתמדו אין לנו לחוש לזה, וכמדומני שהחת"ס באיזה תשובה הביא ראייה מהא דקידושין דף ע"ב שאמר רבי כי הוה ניחא נפשיה, בירתא דסטיא איכא בבבל היום סרו מאחרי המקום דמקפי פירא בכורי בשבתא ואזיל וצדו

בהו בשבתא, ושמתינהו ר' אחי בר' יאשיה ואישתמוד. שכוונתו בזה להורות שאין לנו לחוש מלאסור איסור דרבנן, דצידה זו לא היתה אסורה מדאורייתא כיון דהציף הנהר הכוורי והיו ביבשה, אף שאישתמוד ע"י זה. והוא דין ברור ופשוט וכדמשמע שגם כתר"ה סובר כן. אבל בכאן, איני רואה שום דבר שימנעו הרבנים מלהנהיג כשרות בשביל שיהיה שם אחד רשע שיעבור וימכור אחר אכילת בשר מאכלי חלב למי שרוצה, הרי אין ההשגחה והכשר הרבנים על האנשים המוכרים להעיד שהם צדיקים, שידוע לכל שהם רשעים וחשודים לעבור על כל התורה, אלא שהרבנים יראו וישגיחו על המקום שהדברים שמוכרים שם יהיו דברים כשרים, שימכרו להאוכלים רק מאכלי בשר כשר וכן מאכלי חלב כשר ולא יבשלו בשבת, אבל על מה שיעשו היחידים בין המוכר ובין הלוקחים שיקנו מאכלי חלב בעת שאסור להם לאכול והמוכר יתן להם, אף שאסור מדין לפני עור, אין הרבנים אחראים לזה, כיון שאי אפשר למחות, כמו שאין אחראים על מה שעושין בביתם, ולא נראה כלל שהרבנים מקילין בזה שיבוא מזה פירצה ח"ו, כי לא ע"ז הוא השגחת הרבנים. וגם בהכתב שיתנו הרבנים אם ירצו להדביק שם, הרי לא יכתבו שהמוכרים הם אנשים כשרים, אלא שכל הדברים הנמכרים שם הם דברים כשרים שעומדים תחת השגחת הרבנים. ולכן ודאי דבר גדול יעשה כתר"ה שינהגו שם כשרות במשגיח חרדי, וגם צריך שיהיה בר דעת שידע איך להשגיח שלא יוכלו לרמותו, מאחר שהמנהלים אינם נאמנים, שצריך הבנה ודעת איך להתנהג עם אנשים כאלו לראות שתהיה ההשגחה טובה וברורה. וזכות גדול הוא לכתר"ה במה שיציל אלפי נפשות ממאכלות אסורות. ואף

שגוררת איתה איסורי דרבנן, אנו נעשים מעין שותפים לעבירה. יש בזה שמץ של חילול השם".³⁶⁷

אמור מעתה: גם בנידון זה - הן תחבורה ציבורית בשבת הן היתרי העבודה - משקלו של הרכיב הציבורי היה משמעותי ביותר, אפילו מכריע. ברי שלולא היה מדובר בהשלכות ציבוריות מרחיקות לכת, לא זו הייתה התשובה. נכון הוא שבבסיס המענה מצויה - בין השאר גם - הלכת-יחיד: "חטא כדי שיזכה חברך", ואולם מכל מהלכם של ההתייחסות ושל ההכרעה עולה ברורות שההשלכה הציבורית - לכאן ולכאן - הייתה מאוד משמעותית. כך עולה כבר מתיאור המצב ומהצגת השאלה, כך גם הדיון, וכך שבעתיים בסיכום הלכה למעשה. העובדה שבפועל, ולמעשה, ההצעה לא צלחה ולא התקבלה, אינה מעיבה כמובן מאומה על המישור העקרוני שנידון בפרוטרוט, וכיוון ההלכה למעשה.

שדעתו דומה, ובשו"ת ציץ אליעזר חי"א סי' נה חלק בתוקף, וראה שם בשו"ת ציץ אליעזר חי"ב סי' צד - תגובת הרב עובדיה יוסף. וראה עוד בשו"ת אגרות משה, יו"ד שם סי' נג; שו"ת חיים שאל ח"א סי' ו; שו"ת משיב דבר ח"ב סי' מג-מד; שו"ת דעת כהן סי' ס-סא; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' כב, וכן חי"א סי' סב; שו"ת יביע אומר, ח"א או"ח סי' ל; ח"ד אה"ע סי' ד; ח"ו יו"ד סי' יד ועוד.

367. מערכי לב, שם, עמ' קצח.

למנוע מרשעים מה שאפשר שלא יעברו על איסורים הוא מצוה גדולה, דהא מתני' קרי להו צנועין. וגם הרמב"ם בפ"ט ממע"ש ונטע רבעי פסק שטוב לעשות כצנועין. ובפרט שהוא מניעה מהרבה אנשים ויש מהם גם הרבה שהם כעין שוגגין, שאין יודעין חומר האיסור מחסרון ידיעתם, שהם כתינוק הנשבה בין העכו"ם, שודאי גם מחוייבין אנחנו למנוע מהם איסורים כפי שאפשר, ואף רשב"ג יודה בזה". לעניין זה השווה שו"ת יביע אומר, ח"ד יו"ד סי' ז,

